GRAIURI ROMÂNEŞTI ÎN CONTACT: UN GRAI TRANSCARPATIC ÎN ESTUL MOLDOVEI

PATOIS ROUMAINS EN CONTACT: UN PATOIS TRANSCARPATHIQUE DANS L'EST DE LA MOLDAVIE

(Résumé)

Le problème des innovations et des faits conservateurs spécifiques aux idiomes «transplantés» dans un milieu plus ou moins apparenté de point de vue génétique reste actuel, parce que les migrations linguistiques constituent une perpétuelle présence. Cet étude propose la description phonétique et phonologique du patois transcarpathique des *ungureni* du village Muntenii de Sus (situé près de Vaslui, en Moldavie), le point 610 du NALR – Moldova, Bucovina. Des phénomènes caractéristiques, parmi lesquels la fricatisation des dentales *t* et *d* et des occlusives palatales *k'* et *g'*, donnent de précieuses informations sur la zone et le patois d'origine, d'une part. D'autre part, de nombreux cas d'interférence et d'adaptation au patois voisins dominants peuvent être observés.

Cuvinte-cheie: contact lingvistic, graiuri în contact, insule dialectale, interferenţe, adaptare, sistem mixt.

Mots-clés: contact linguistique, patois en contact, îles dialectales, interférences, adaptation, système mixte.

I. Preliminarii

1. Complexitatea fenomenelor dialectale este din ce în mai bine pusă în evidenţă în ultima perioadă. Pe lângă numeroasele studii şi monografii dialectale, a căror importanţă a fost subliniată de multă vreme de S. Puşcariu, un merit deosebit în acest sens pe terenul limbii române îl au atlasele lingvistice regionale şi ALRR. *Sinteză*, pe de o parte, iar pe de altă parte, culegerile de texte dialectale, însoţite de obicei de comentarii şi glosare. Ele îi permit

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

cercetătorului dialectolog să intre în profunzimea faptelor de limbă vorbită, să le observe în plenitudinea lor şi să ajungă la concluzii mult mai apropiate de adevăr decât în trecut. Graţie acestor instrumente de cercetare se poate studia cu mai mare succes problema interferenţelor dialectale, putându-se pune mai uşor în evidenţă căile prin care se ajunge la acestea şi, mai ales, urmările contactului lingvistic, chiar pe arii foarte mici, cum se întâmplă în cazul insulelor dialectale.

2. Preocupările noastre legate de naşterea insulelor dialectale în cuprinsul dacoromânei şi de evoluţiile lingvistice din cadrul acestora datează de mai multă vreme[1]. Ne propunem ca în lucrarea de faţă să analizăm situaţia unei astfel de entităţi lingvistice izolate, şi anume cea a graiului din punctul NALR 610, reprezentând localitatea Muntenii de Sus, din comuna Tanacu, judeţul Vaslui, care nu a făcut parte din reţeaua dialectală a ALR[2].

3. Deşi o parte a trăsăturilor graiului din pct. 610 se regăseşte nu numai în nord-estul şi centrul Transilvaniei, ci şi în Bucovina, cu prelungiri în judeţele Neamţ şi Bacău, am preferat să folosim în titlu sintagma *grai transcarpatic*, ţinând cont de faptul că şi graiurile bucovinene sunt la origine graiuri transilvănene, rezultate prin revărsări de populaţie de peste munţi (v. Meteş 1977, Bîrleanu 1976, *Tratat*, Turculeţ 1977-1978).

4. Răsfoind hărţile ALRR. *Sinteză*, ne-a atras atenţia (şi aici se vede încă o dată utilitatea simbolurilor folosite pentru reprezentarea formelor dialectale!) faptul că, pe o arie întinsă, destul de omogenă, din centrul graiurilor de tip moldovenesc, pct. 610 făcea, în multe rânduri, figură distinctă. Mai multe fenomene, dar în primul rând notaţiile *ć*, *đ*, în situaţiile de palatalizare a dentalelor *t* şi *d*, ne-au determinat să ne aplecăm cu mai multă atenţie asupra acestui grai.

5. Localitatea Muntenii de Sus este aşezată pe râul Vasluieţ, un afluent al Bârladului, la circa 6 km de oraşul Vaslui, nu departe de şoseaua naţională care îl uneşte pe acesta cu Iaşul, fiind atestată documentar din 1803 (NALR – Mold., Bucov. *Date*: 298). Potrivit aceleiaşi surse, „după tradiţia locală, oamenii din sat sunt veniţi, *de mai multe generaţii* (subl. n.), din Bucovina şi din Ardeal.

[1] Vezi, spre exemplu, „Arhaism şi inovaţie în sistemul verbal din punctul ALR 95 Scărişoara", în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii Ovidius*. Seria Filologie, Tom IV, Constanţa, 1993, pp. 87-95, şi „Graiuri dacoromâne în contact (cu privire la pct. 872 din ALRR-Munt., Dobr.)", în *Studii de dialectologie, istoria limbii şi onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, coord.: Maria Marin, Daniela Răuţu, EAR, Bucureşti, 2011, pp. 103-112.

[2] Punctele 508 Grumăzeşti, 512 Dăneşti din ALR I şi 514 Ciorteşti, 531 Măgura din ALR II sunt localităţile anchetate cele mai apropiate, însă par să fie, în general, reprezentantele graiurilor moldoveneşti tipice.

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

(...) Această origine este probată şi de graiul lor, care prezintă fenomene caracteristice... Tot de origine ardelenească (sau bucovineană) este şi portul popular, apoi unele obiceiuri, practici folclorice etc." (*loc. cit.*). Locuitorii (în număr de 1782, în perioada desfăşurării anchetei), clăcaşi în trecut, îşi spun *munc̑én̡*; *-c̑án*, iar *cojăni̯i̯* din Tanacu îi numesc *uŋgurę́n̡*; *-rę̯án*. În două sate vecine, Moara Domnească şi Satul Nou (ultimul înfiinţat după 1918 cu oameni din Muntenii de Sus), se vorbeşte acelaşi grai. Locuitorii celorlalte sate vecine sunt conştienţi că în aceste localităţi se vorbeşte altfel decât la ei.

Ocupaţiile celor din Muntenii de Sus sunt, în principal, agricultura şi creşterea vitelor, inclusiv păstoritul. Mulţi localnici lucrau, în a doua jumătate a secolului trecut, ca ciobani pe la vechile gostaturi, la Brăila, Feteşti, în Dobrogea şi chiar în *bănát*.

Microtoponimia şi onomastica reflectă, la rândul lor, particularităţile graiului local.

Subiectul principal din localitate, Duluman Vasile, este caracterizat de V. Arvinte (cel care a anchetat zona din care face parte pct. 610) drept „un informator excelent". El a răspuns nu numai la întrebările din chestionarul principal, ci şi la cele din chestionarele speciale Agricultură, Viticultură şi Oierit. A fost înregistrat şi cu un număr de texte dialectale. Ceilalţi trei subiecţi, de vârste diferite, dar destul de apropiate, printre care şi o femeie, au răspuns la chestionarele Apicultură, Cânepă şi Meserii. Nu se constată deosebiri evidente între graiul bărbaţilor şi al femeilor din zonă (cf. Cugno 2011: 259-260), atât în ceea ce priveşte fenomenele conservatoare, cât şi inovaţiile. De fapt, după cum consideră S. Pop, „...conservatorismul lingvistic este uneori în funcţie de persoana interogată, şi nu de sexul său"[3].

Interesul pe care l-a trezit punctul respectiv dialectologilor ieşeni se vede şi din faptul că, în afara organizării unei anchete de probă, la ancheta propriu-zisă şi la culegerea de texte, desfăşurate între anii 1967-1974, au participat toţi anchetatorii NALR – Mold., Bucov.

O serie întreagă de particularităţi din toate domeniile limbii vine să contureze înfăţişarea unui grai transplantat, supus presiunilor graiurior înconjurătoare majoritare. În studiul de faţă ne vom opri doar asupra aspectelor fonetice şi fonologice ale acestui grai.

II. Trăsăturile fonetico-fonologice ale graiului din Muntenii de Sus

Muntenii de Sus se află în partea de podiş, central-estică a Moldovei. „Din perspectiva relevanţei dialectale, zona Podişului Central Moldovenesc

[3] S. Pop, „Recherches concernant l'influence du parler des femmes dans le domaine roumain", în *Orbis*, I (1952), nr. 1, p. 30.

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

reprezintă porţiunea estică, din interfluviul Siret-Prut, a arealului de *tranziţie* (subl. n.) dintre graiurile moldoveneşti nordice şi cele sudice."[4] După cum am arătat deja, avem de-a face cu o insulă dialectală sau cu o „arie împrăştiată", cu „o erupţie în interiorul unei arii compacte"[5]. Ea a rezultat prin *infiltrarea*[6] unor grupuri destul de importante, de-a lungul mai multor generaţii, venite din Bucovina şi din Transilvania învecinată (v. Meteş 1977, Turculeţ 2002: 15-17). De altfel, în tradiţia locală sunt recunoscute de localnici rădăcinile lor străvechi. Prin aportul diferitelor generaţii succesive de „imigranţi", printre care, probabil, mulţi păstori, se ajunge la un adevărat polimorfism în mai multe sectoare ale vorbirii locale, inclusiv în cel fonetic.

Încă din volumul preliminar al atlasului regional suntem avertizaţi asupra fenomenelor caracteristice graiului din Muntenii de Sus, printre care şi unele de natură fonetică: africatizarea dentalelor, africatizarea oclusivelor palatale, deschiderea unor vocale ş.a. Se vorbeşte, de asemenea, despre „numeroase fenomene morfologice, sintactice şi lexicale, care lipsesc în graiurile din satele vecine." (NALR – Mold., Bucov., *Date*: 298).

Din punct de vedere fonetic, graiul cercetat vădeşte diversitatea specifică unui idiom transplantat, izolat şi aflat în contact cu idiomuri genetic înrudite şi relativ omogene. Trăsăturile originare se amestecă deseori cu particularităţi specifice zonei de contact sau cu inovaţii, în vederea constituirii unui sistem propriu coerent[7].

A. Vocalism

1. Închiderea la *â* a lui *ă* final (primar sau secundar, rezultat din velarizarea lui *e* după consoane „dure") are loc cu relativă consecvenţă, ca în majoritatea graiurilor moldoveneşti: *mámâ*, *tátâ*, *fátâ*, *copĉílâ*, *búʒâ*, *ćinerę́tâ*, dar *bătrâné/ę́tă* (NALR – Mold., Bucov., II, MN 58, pentru ultimele două exemple). Păstrarea lui *ă* ar putea fi un semn al graiurilor

[4] St. Dumistrăcel, *Prefaţă* la *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale*, vol. II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Bucureşti, EA, 2002, p. 9.

[5] *Tratat*, 148, după K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1937.

[6] Cf. I.-A. Candrea, „Constatări în domeniul dialectologiei", în GS, 1.2, 1924, Bucureşti, pp. 169-200.

[7] Cf. Gr. Rusu, „Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)", în CL, II (1957), pp. 127-142, şi Lidia Sfârlea, „Coexistenţa mai multor sisteme morfologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)", în CL, II (1957), pp. 143-158.

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

de origine, transilvănene şi bucovinene (vezi şi ibid., MN 58, pct. 471, 476, 490, 495, din nord-vestul Moldovei).

2. Trecerea lui *ă* protonic la *a* nu are loc, deşi în graiurile bucovinene acest fenomen este destul de răspândit: *măi̯ bărbáćį* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 118; cf. pct. 461, 470, 490, 491 din judeţul Suceava, unde fenomenul este înregistrat), *bă̯iét* (id., II, h. 128), *pădúćį* (id., I, h. 15)(v. *Tratat*: 211, 245, 293, 323, 359; cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 49).
3. Închiderea lui *e* în diferite stadii (*ę*, *į* sau *i*) este o trăsătură generală a graiurilor moldoveneşti şi se întâlneşte consecvent la Muntenii de Sus, stadiul preferat pentru *e* final fiind *į*: *ĉęmelíi̯į*, *copĉílį*, *măi̯ romấnį*, *ĉívđį* „tidve”, *žémin̓į* (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 50).
4. Redarea lui *é* ca *ę́* este generală la Muntenii de Sus. De fapt, pct. 610 se află la extremitatea sud-estică a prelungirii moldoveneşti a marii arii nordice în care se petrece acest fenomen (cf. *Tratat*: 360, Turculeţ 2002: 59-63). Totuşi, fenomenul este atestat şi în partea stângă a Prutului, unde pare destul de răspândit (Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 51; cf. ALM). Este vorba atât de *é* final, rezultat prin contragerea diftongului *e̯a*: *salćę́* „saltea”, cât şi median: *mę́rĉį* (id., II, h. 132 *Merge de-a buşilea*), *musĉę́tâ* [pl.] „mustețe” (id., I, h. 41 *Mustață*), *urę́ĉį* (id., I, h. 8 *Ureche*, ALRR. *Sinteză*, I, h. 60), *feđę́i̯į* „fedeie” (NALR – Mold., Bucov., II, h. 188 *Capac*).
5. Deşi ocurenţa lui *ę́* este foarte mare, în schimb corespondentul său labial, *ǫ́*, lipseşte total din graiul cercetat, deşi trebuie să fi existat cel puţin în vorbirea transilvănenilor aşezaţi aici. Diftongul *o̯a* devine de obicei *u̯a*, ca în *nepu̯áćį!* (id., II, MN 52) şi *nepu̯átâ*; *-pu̯áćį* (id., II, MN 53), ori *u̯ấ*, cum se întâmplă în *fu̯ấi̯į* (id., II, h. 190) sau în *frumu̯ấsâ* (id., II, MN 62). Este drept, că *ǫ́* este foarte rar şi în Bucovina (v. id., II, MN 52 *Nepoate!*, pct. 467, unde se înregistrează un sunet intermediar ca deschidere între *o* şi *ǫ*).
6. Prezenţa lui *-i̓* la singularul unor cuvinte precum: *mîňérį̓*, *ŝimićírį̓* era de aşteptat, fenomenul fiind comun celei mai mari părţi a graiurilor dacoromâne, inclusiv a celor nordice, atât din Moldova, cât şi transcarpatice (*Tratat*: 167, 212, 293, 332). Faptul că avem de-a face cu o zonă a interferenţelor o dovedeşte însă prezenţa lui *-i̯u* (în *ĉéri̯u* „cerul gurii”), dacă nu cumva subiectul vorbitor s-a gândit la întreaga sintagmă când a oferit răspunsul. Această finală face arie în partea de sud-est a Moldovei, de-a lungul Prutului (v. NALR – Mold., Bucov., I, II, III).

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

7. Diftongul *i̯a* se întâlneşte sub forma *i̯e*, specifică majorităţii graiurilor dacoromâne de nord (*Tratat*: 323, 362), în participiul verbelor de conjugarea I în *-ia* şi în *băiat*: *băi̯ét* (id., II, h. 128 *Băieţandru*).
8. Diftongul *oi̯* suferă adesea consecinţa fenomenului de diereză, devenind bivocalic, mai ales în *dóile̯a* (id., II, h. 110 *Tată vitreg*, 111 *Mamă vitregă*, 121 *Veri al doilea*, 122 *Vere de-a doilea*), deşi nu este exclusă nici forma cu diftong păstrat (v. id., II, h. 142 *Nevastă de-a doilea*). Interesant este faptul că forma dierezată nu pare să fie specifică nici zonei (deşi ea apare sporadic şi în pct. 621 şi 622, din apropiere), nici Bucovinei.

B. Consonantism

1. Labialele şi labio-dentalele aflate în condiţii de „palatalizare" suferă fenomenul respectiv, cu anumite particularităţi ce merită reliefate.

   Mai întâi, *m*, supus condiţiilor de palatalizare, devine un *n* lipsit de caracter palatal: *fráći-ni̯u* (ibid., MN 47), *nire̯ásâ* (ibid., MN 78; *n* nepalatal mai apare şi în pct. 479, 493, 501, 563, 564 din judeţele Suceava şi Neamţ; cf. pct. 470: *mnire̯ásâ*), *cărănídâ*; *-níḑ* (ibid., MN89). Fenomenul depalatalizării în acest caz este întâlnit în întreaga Bucovină, precum şi în R. Moldova, fiind specific mai ales tinerilor şi putând fi interpretat ca un caz de hipercorectitudine (Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 53): „În multe graiuri moldoveneşti *ń* şi-a pierdut caracterul palatal; de exemplu, în Dolhasca (judeţul Suceava) se pronunţă în mod obişnuit *dornî*, *nire̯ásâ* etc. Depalatalizarea lui *ń* a fost notată de ALM (h. 256, 261) în pct. 12, 15 din regiunea Cernăuţi, iar în pluralul *salcâmi* (h. 263) în toate punctele din R. Moldova s-a notat *salcíni̯*." (Turculeţ 2002: 119, nota 3).

   Oclusivele bilabiale orale *p*, *b* (se arată în *Tratat*: 367, cu referire la graiurile din Transilvania) au evoluat în stadiul de „africată (*ĉ* (*ć*), *ĝ* (*đ*)) în graiurile din vecinătatea Crişanei, din sud-vestul şi din nord-estul provinciei" (v. şi h. 145, 146, 147 din aceeaşi lucrare). Cât despre graiurile bucovinene, tot în Tratat se precizează: „...datorită întrepătrunderii cu graiurile din Maramureş şi Transilvania, se distinge o zonă în care labialele apar palatalizate în stadiile *pť*, *pĉ*, *ĉ* şi, respectiv *bď*, *bĝ*, *ĝ*." (p. 214). O situaţie asemănătoare, cu stadiul final de palatalizare, se întâlneşte şi în graiul din Muntenii de Sus.

   Oclusiva labială surdă *p*, urmată de *e*, *i* sau iot, cunoaşte stadii de transformare specifice regiunii cuprinse între Roman şi Vatra Dornei şi prelungite în nord-estul Transilvaniei (v. *Tratat*: 214), adică *pĉ*: *copĉíl*,

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

copĉílâ (NALR – Mold., Bucov., II, h. 123, 126, 127) sau *ĉ*: *ĉȩptínę* „pieptene” (id., I, h. 8, ALRR. *Sinteză*, I, h. 12), *ĉiulíţâ* „piuliţă” (NALR – Mold., Bucov., II, h. 208), *ĉátrâ* „piatră” (ibid., MN 91). Uneori, africata se pronunţă mai palatal: *ćívniţâ* „pivniţă” (ibid., h. 156). Cele două tipuri de africată pot coexista în graiul aceluiaşi vorbitor, chiar în enunţuri cu acelaşi referent: *o liĉésc* şi *lićésc casa* (ibid., h. 150 *Lipesc (casa)* şi 151 *Muruiesc*).

În aceleaşi condiţii, deşi cu o frecvenţă mai mică, *b* trece la *đ*: *izđésc* „izbesc” (id., II, h. 150, indicată imediat *supra*), variantă africată apropiată de *ĝ*, mult mai frecvent în regiunea bucovineană a Dornelor alături de *g'/ ĝ* sau *bĝ*. Aşa cum, pentru a se ajunge la *pĉ* şi apoi la *ĉ*, trebuie să presupunem existenţa anterioară a unui stadiu *pť*, tot aşa, pentru *bĝ*, respectiv *đ*, este de presupus un stadiu mai vechi *bď*. Or, aceste stadii sunt întâlnite pe arii destul de întinse din cuprinsul graiurilor transcarpatice (cf. *Tratat*: 367; v şi h. 145, 146, 147, din aceeaşi lucrare).

Labiodentalele *f* şi *v* cunosc la Muntenii de Sus stadiile *ŝ*, respectiv *ẑ*, specifice graiurilor de tip moldovenesc din partea nordică a Moldovei şi din Transilvania, un tratament puţin relevant pentru scopul urmărit de noi. A se vedea, totuşi, NALR – Mold., Bucov., I, h. 36 *Pistrui*, II, h. 205 *Fedeleş*, MN 69 *Fin*, 70 *Fină*, 75 *Beţivă* (pentru forma de plural), 85 *Viu*.

2. Dentalele *t*, *d*, *n*, în condiţii de palatalizare, oferă datele cele mai relevante pentru originea transcarpatică a vorbitorilor graiului din pct. 610. Despre palatalizarea acestor sunete, în *Tratat* (p. 215) se afirmă: „Dentalele *t*, *d* urmate de vocalele prepalatale *e*, *i* şi iot nu se alterează în subdialectul moldovean decât într-o zonă din nord-vestul teritoriului (...) Urmărind hărţile ALR constatăm că fenomenul palatalizării dentalelor se înscrie, de obicei, într-un triunghi cu baza în vestul Bucovinei, iar vârful atingând uneori malul Prutului în dreptul oraşului Huşi. Vârful triunghiului este constituit în cele mai multe cazuri de pct. 508 (localitatea Grumăzeşti din fostul judeţ Fălciu, actualmente Vaslui).” Se face apoi trimiterea la ALRM I, 1, h. 13,18, 43, 76, 101, şi I, 2, h. 209, 219, 244, 256, 275, pentru *t*, respectiv la ALRM I, 1, h. 42, 75, 99 şi I, 2, h. 330, pentru *d*. În acelaşi triunghi se înscrie şi palatalizarea lui *n* în *inimă*, *fini*, *cununie*, spre exemplu (*loc. cit.*). Cât despre originea fenomenului, Ad. Turculeţ adaugă: „... muierea dentalelor şi africatizarea acestora îşi au originea în graiurile transilvănene, de unde s-au extins în Moldova de nord-vest, prin relaţiile determinate de vecinătatea acestor ţinuturi şi

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

mai ales prin mişcările de populaţie." (Turculeţ 1977-1978, în *Tratat*: 98-99).

După cum era de aşteptat, la Muntenii de Sus, *n* primar nu se palatalizează de obicei: *măi̯ romíni̯* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 118, *necezắsc* (sic!)(id., II, h. 152), *ćívniţâ* (id., II, h. 156), *funíşinâ* (id., II, h. 181), *stráćin!* (id., II, h. 194), *nepu̯áći̯!* (id., II, MN 52), *nepu̯átâ*; -*pu̯áći̯* (id., II, MN 53), *ćínir!, ćíni̯ri̯, ćinerétă* (id., II, MN 56), *nevástâ* (id., II, MN 79). Cu totul izolat, este palatalizat, în stadiul *ň*, în *mîňér!* (id., II, h. 153). Persistenţa palatalizării nazalei pare o reminiscenţă a graiului originar, însă lipsa acesteia poate fi pusă atât pe seama presiunii graiurilor majoritare, nepalatalizante sau slab palatalizante în ceea ce priveşte dentalele (v. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55, NALR – Mold., Bucov., II, MN 55 *Neam*: *ni̯ám*), cât şi pe cea a depalatalizării oricărui *ń*, despre care am vorbit mai sus (v. şi Turculeţ 2002:119). Trebuie să ţinem seama şi de faptul că varianta nepalatalizată poate fi cea originară, în condiţiile în care nici în partea de nord a Transilvaniei nu are loc palatalizarea lui *n* (*Tratat*: 365; v. şi ALRR – Trans., I).

În schimb, palatalizarea lui *t* şi *d* se produce cu consecvenţă, în orice poziţie din cuvânt şi în stadii foarte avansate, de africate, notate *ć*, respectiv *đ*, şi întâlnite, de obicei, în Banat şi, alături de variantele *ĉ*, *ĝ*, doar „în graiurile din sud-vestul Transilvaniei" (*Tratat*: 364). În Bucovina, cele două dentale devin africate, ca în pct. 610, sau se află în stadii intermediare, fiind reprezentate ca *ĉ*, *ê*, *ť/ĉ*, *ĉ/ť*, *ť/ê*, respectiv *ĝ*, *ď/ĝ* (v., de exemplu, NALR – Mold., Bucov., II, h. 118 *Bărbate!*, 147 *Temelie*, MN 52 *Nepoate!*, 53 *Nepoată*, 56 *Tânăr*, *Tânără*, *Tinereţe*; cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55).

Dăm în continuare câteva exemple din graiul studiat:

t > ć: *frúnći* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 5, ALRR. *Sinteză*, I, h. 32), *şćirb* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 15, ALRR. *Sinteză*, I, h. 131[8]), *stáru̯ścí̯* (NALR – Mold., Bucov., II, h. 136), *sta̯roscésc fáta* (ibid., h. 137), *ćéi̯cî*; *ćei̯ŝ* „teică, troacă (la porci)" (ibid., h. 182)(v. şi ibid., MN 45-47, 52, 53, 56, 74, 75, 79, 83 etc.). O variantă în care dentala palatalizată este reprezentată ca în Bucovina este întâlnită în numele colectiv al locuitorilor din pct. 610: *munĉán* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 1), ceea ce indică şi în acest caz o variabilitate a tratamentelor fonetice. Un argument în acest sens îl reprezintă şi lipsa palatalizării

[8] Unde se observă că varianta se mai întâlneşte doar în Banat.

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

dentalei în *cę̑ptine* (ibid., h. 8, ALRR. *Sinteză*, I, h. 12). De notat că *t* nu se palatalizează în acest cuvânt nici în nord-vestul Transilvaniei şi nici în Bucovina.

d > đ: *đes* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 1), *đínćį* (ibid., h. 52, ALRR. *Sinteză*, I, h. 120, 121), *línđinʲ* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 4, ALRR. *Sinteză*, I, h. 28), (tată) *đi̯-a* (doilea) (NALR – Mold., Bucov., II, h. 110), *borđéi̯* (ibid., h. 146)(v. şi ibid., h. 132, 188, MN 76).

3. Oclusivele palatale *ḱ* şi *ǵ* se confundă cu africatele corespunzătoare, notate ca *ĉ*, respectiv *ĝ*.

   Se poate spune că, la Muntenii de Sus, *ĉ* constituie un arhifonem, ce reprezintă atât rezultatul africatizării palatalei *ḱ*, cât şi pe cel al palatalizării labialei *p*, cărora li se alătură un *ĉ* primar, prezent, de exemplu, în *ulĉícâ*; *ulĉę́lį* (v. NALR – Mold., Bucov., II, h. 187, cf. Turculeţ 2002: 170).

   Fenomenul se întâlneşte în partea nordică a teritoriului lingvistic dacoromân (*Tratat*: 365, Turculeţ 2002: 170), pe o fâşie care traversează Transilvania de la sud-vest la nord-est şi se prelungeşte în Bucovina, în cazul unor cuvinte, precum *ochi* (v. ALRR. *Sinteză*, I, h. 36) sau se limitează aproape numai la Bucovina, pentru alte cuvinte, cum este *ureche* (v. ibid., I, h. 61).

   Aşadar, variante precum: *oĉ* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 6; cf. h. 180: *u̯oĉ*) / *u̯oć* (id., II, MN104), *ĉelbós* (NALR – Mold., Bucov., I, h. 17), *pădúĉį* (ibid., h. 15, ibid., h. 25), *ĉerĉelít* „beat" (NALR – Mold., Bucov., II, h. 138), *ĉirpíc* (ibid., MN 90), *ĉę́i̯į* „cheie" (ibid., MN 101), *strắĉinʲ* (ibid., MN 194), respectiv *ĝizĝę́lį* „ghizdele, ghizduri" (ibid., h. 173), *liĝán* (ibid., MN 125), dovedesc viabilitatea fenomenului în pct. 610 şi confirmă, încă o dată, atât provenienţa transcarpatică şi sud-bucovineană a locuitorilor (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 55), cât şi ideea potrivit căreia „se învederează faptul că, în încrucişare, idiomurile puse în inferioritate extralingvistică de idiomuri apropiate ca geneză şi structură rezistă vreme îndelungată" (Petrişor 1993: 48).

4. Fricatizarea africatelor *ĉ* şi *ĝ* se produce în condiţiile aşteptate pentru partea nordică a Moldovei şi nord-estică a Transilvaniei, precum şi pentru Bucovina (cf. Marin, Mărgărit, Neagoe 2000: 52), rezultatul fiind *ŝ*, respectiv *ẑ*: *fălŝ* (NALR – Mold., Bucov., I, MN 11), *îį zîŝi* (id., II, h. 145); *mę́rẑį* (ibid., h. 132), *ẑémin*ʲ (ibid., h. 133). Acest fenomen, fiind cunoscut şi graiurilor majoritare din zonă, nu prezintă prea mare relevanţă în acest context.

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

5. Tot la fel, sunt puţin concludente pentru cercetarea noastră prezenţa arhaismului *ʒ́*, în variaţie liberă cu *z*, în cazul lui *buză*, de pildă (v. NALR – Mold., Bucov., I, MN 15) şi caracterul dur al fricativelor dentale *s*, *z*, al africatelor alveolare *ţ*, *ʒ́* şi al fricativelor palato-alveolare *ş*, *j*, care velarizează vocalele anterioare şi reduc diftongul *ea*.

III. Concluzii

Unul din obiectivele noastre importante, urmărite în lucrarea de faţă, l-a constituit decelarea trăsăturilor transilvănene, bucovinene şi moldoveneşti propriu-zise, cu alte cuvinte, am dorit să prezentăm ce a mai rămas din graiul ungurenilor şi cordunenilor stabiliţi în localitate de mai multă vreme. De asemenea, am urmărit cum se păstrează sau se reaşează subsistemele anumitor compartimente ale limbii, în condiţiile contactului dialectal. În demersul nostru am ţinut seama însă de atenţionarea formulată în Petrişor 1993: „Analiza componenţei pe origini a unui grai este indispensabilă atunci când avem în vedere vorbirea unei comunităţi statornice, dar ea nu este obligatorie, ba chiar este riscantă în cazul graiurilor insulare, care se găsesc în contact şi converg spre graiurile marii unităţi înconjurătoare.” (p. 116).

Din cele expuse mai sus, reiese destul de clar caracterul de grai transcarpatic al idiomului vorbit la Muntenii de Sus, Vaslui, grai născut prin aportul de populaţie transilvăneană şi bucovineană, datorat unor cauze sociale şi, mai ales, transhumanţei. Este cunoscut că: „O contribuţie însemnată a adus Transilvania la structura demografică a celorlalte provincii româneşti, şi în special a Dobrogei, mai ales prin transhumanţa păstorilor. Fenomenul acesta al mişcărilor de populaţie, din Carpaţi spre Dunăre şi Moldova, este foarte vechi şi el continuă până în secolul al XIX/lea.” (*Tratat*: 355; v. Turculeţ 2002: 15-17).

„Restructurarea” vorbirii locuitorilor din Munteni se prezintă, la nivel fonetic şi fonologic, ca un amestec de conservatorism şi inovaţie, lucru previzibil dacă ţinem cont de faptul că o parte a trăsăturilor lingvistice era oricum comună centrului şi nord-estului Transilvaniei şi Moldovei, iar o altă parte se întâlnea atât în Transilvania, cât şi în nord-vestul Moldovei, adică în graiurile bucovinene. Unele particularităţi originare s-au pierdut, fiind înlocuite cu moduri de pronunţare specifice graiurilor majoritare din zonă. În alte cazuri, vorbitorii au inovat, în vederea completării sistemului (vezi, spre exemplificare, prezenţa cu totul izolată în regiune a lui *đ*, atras în sistem de mai răspânditul *ć*).

Interferenţele dialectale stau la originea unor fenomene lingvistice complexe, de multe ori surprinzătoare, însă întotdeauna „vorbesc” despre o reaşezare a sistemului limbii, în acord cu cel al graiurilor majoritare (cf. *Tratat*:

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

150-154), până la realizarea căruia există în graiurile insulare un real polimorfism, o adevărată risipă de varietăţi, în opinia profesorului M. Petrişor (cf. Petrişor 1994, *passim*).

Fiind vorba de o insulă dialectală (aşadar, complet izolată), graiul din Muntenii de Sus se află în imposibilitatea de a-şi crea un sistem numai al său. De aici, numărul mare de varietăţi (fonetice) despre care vorbeam, lipsite de şansa de a se grupa, cum se întâmplă în ariile insulare mai mari, unde fenomenele se împuţinează prin grupare (v. Petrişor 1993, 1994: satele de bufeni îşi creează subsisteme proprii tocmai datorită existenţei în regiune a mai multor localităţi cu acelaşi grai).

Caracterul specific al graiului din localitatea Muntenii de Sus este, într-o bună măsură, pus în evidenţă de fenomenele fonetice şi fonologice prezentate în studiul de faţă. Lor li se adaugă multe altele, de natură morfosintactică şi lexicală, care rămân de analizat.

BIBLIOGRAFIE

ALM – *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler şi V. Comarniţchi, cu participarea lui V. Melnic şi V. Pavel, vol. I, 1,2; II, 1,2, Chişinău, 1968-1973.

ALRR. *Sinteză*, I – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

ALRR.–Trans., I – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992.

Bîrleanu 1976 – Ion Horia Bîrleanu, „Consecinţe lingvistice ale mişcărilor de populaţie românească din Transilvania în Moldova şi Bucovina", în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, XXV, pp. 25-35.

Cugno 2011 – Federica Cugno, *Le inchieste lucane dell'Atlante Linguistico Italiano e l'Atlante Linguistico della Basilicata*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu*, Bucureşti, Editura Universităţii, coord.: Manuela Nevaci, pp. 253-264.

DSL – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, 2005, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

Iancu, Victor, 1975, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timişoara, Editura Facla.

Marin, Mărgărit, Neagoe 2000 – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, *Graiuri româneşti din Ucraina şi Republica Moldova*, în Maria Marin, Iulia Mărgărit,

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*, Bucureşti, pp. 42-121.

Marin, Maria, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, 2000, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti.

Meteş 1977 – Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în sec. XIII-XX. (Cercetări de demografie istorică)*, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

NALR.–Mold., Bucov., I – *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova şi Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.

NALR–Mold., Bucov., II – *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, vol. II, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ, Iaşi, Editura Academiei Române, 1997.

NALR–Mold., Bucov., III – *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, vol. III, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ şi Luminiţa Botoşineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2007.

NALR–Mold., Bucov. *Date – Noul Atlas lingvistic al României. Moldova şi Bucovina*. *Date despre localităţi şi informatori*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ, Bucureşti, Editura Academiei, 1987.

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina, *Texte dialectale*, vol. I, partea 1 şi partea a 2-a, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române, 1993-1995.

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina. Texte dialectale, vol. II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, cu o prefaţă de Stelian Dumistrăcel, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002.

Petrişor, Marin, 1962, „Graiuri mixte şi graiuri de tranziţie. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei", în *Limba română*, XI, nr.1, p. 87–94.

Petrişor, Marin, 1991, „Transhumanţa păstorilor ardeleni oglindită în hărţile graiurilor", în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Ovidius". Secţiunea Filologie*, II, Constanţa, pp. 122–134.

Petrişor 1993 – Marin Petrişor, *Graiurile insulare dacoromâne. Graiurile bufenilor din Banat*, Bucureşti, Editura Globus.

Petrişor 1994 – Marin Petrişor, *Graiuri dacoromâne în contact*, Constanţa, Tipografia Universităţii „Ovidius".

Rusu, Grigore, 1983, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti.

Tratat – Valeriu Rusu (coord.), 1984, *Tratat de dialectologie română*, Craiova, Editura „Scrisul românesc".

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)

Turculeţ 1977-1978 – Adrian Turculeţ, „Structura dialectală a graiurilor româneşti din Bucovina”, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, XXVI, Iaşi, pp. 263-278.
Turculeţ 2002 – Adrian Turculeţ, *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc: fonetica*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”.

Cosmin CĂPRIOARĂ
Universitatea „Ovidius” din Constanţa

BDD-V2824 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:13 UTC)